

УДК 811.161.2'367

Ковальчук Н. П.

**КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ЯК УМОВА ВДОСКОНАЛЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ**

У статті розглянуто структуру комунікативної культури майбутнього вчителя; виокремлено комунікацію як інформаційний процес, а спілкування як міжсуб'єктну взаємодію між комунікантами; зазначено види спілкування; визначений зв'язок понять «комунікація» і «культура», обґрунтовано структуру комунікативної культури майбутнього вчителя: знання комунікативних норм і правил; знання індивідуальних особливостей учня; знання вчителем власних комунікативних особливостей; уміння володіти комунікативною ситуацією; ставлення до учня як до цінності; комунікативний ідеал.

Ключові слова: комунікація, комунікативний, спілкування, діяльність, аспекти педагогічного спілкування, культура, комунікативна компетентність учителя, комунікативна культура, структура комунікативної культури майбутнього вчителя, децентрація.

В статье рассмотрена структура коммуникативной культуры будущего учителя; выделена коммуникация как процесс, а общение как межсубъектное взаимодействие между коммуникантами; указаны виды общения; определена связь понятий «коммуникация» и «культура», обосновано структуру коммуникативной культуры будущего учителя: знание коммуникативных норм и правил; знание индивидуальных особенностей ученика; знания учителем собственных коммуникативных особенностей; умение владеть коммуникативной ситуацией; отношение к ученику как к ценности; коммуникативный идеал.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативный, общение, деятельность, аспекты педагогического общения, культура, коммуникативная компетентность учителя, коммуникативная культура, структура коммуникативной культуры будущего учителя, децентрация.

In the article the structure of the communicative culture of future teachers; singled out as an information communication process and communication as mizhsyb'jektnu interaction; these types of communication; the connection of the concepts of «communication» and «culture», grounded structure communicative culture of the future teacher: knowledge of communication standards and regulations (moral, ethical norms, customs and cultural traditions of society and others. clearly shows the change in the system of rules and regulations of pedagogical communication arising from the concept of «pedagogical cycle»). Knowledge of the individual characteristics of the pupil: teacher component of communicative culture is the knowledge of the characteristics and properties of the individual student. Knowledge of the teacher's own communication features: the ability to see themselves through the eyes of others, objectively evaluate their pedahohychni features, in a timely manner to correct the behavior and attitude – extraordinarily important for the teacher. The ability to have a communicative situation that arises in the interaction with students. Relationship to the student as to values characterized by the following aspects: a cognitive aspect, emotional aspect, behavioral aspect. Communicative ideal that determines the way of thinking and human activity. The ideal is the following: in terms of scientific logic – a system of ideas, an idealized object of consideration, the imaginary construction that serves as a means of knowledge in research activities; practical ideal – a concrete image of an idealized object of any person or group of persons is built according to life experiences, tastes and needs of the individual.

Key words: communication, communicative, communication activities, pedagogical aspects of communication, culture, communicative competence of the teacher, communicative culture, communicative culture of the future structure of teacher, decenration.

Цілісному, концептуально побудованому осмисленню комунікативної культури передували дослідження педагогів, психологів, соціологів, філософів, присвячені вивченню культури особистості. Наукове поняття «комунікативна культура» ще не знайшло свого розкриття в педагогічних словниках, енциклопедії. Хоча в сучасному науково-педагогічному інформаційному просторі представлені різні підходи до трактування зазначеного поняття: методологічний (О. В. Бондаревська, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, Г. І. Щукіна та ін.), світоглядний (О. О. Бодальов, Б. Ф. Ломов та ін.), психологічний (Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андреева, І. О. Зимня, І. Б. Котова, О. О. Леонтьєв, Є. І. Рогов, Ю. О. Шерковін та ін.), соціологічний (Т. М. Дрідзе, С. І. Самигін, А. О. Реан, Є. В. Руденський та ін.), лінгвістичний (Б. М. Головін, Г. К. Михальська та ін.), мистецтвознавчий (П. М. Єршов, О. О. Мурашов та ін.), адаптивний (В. Т. Ащепков, Г. М. Якушева та ін.), духовний (О. І. Солженіцин, Е. В. Соколов та ін.). З проблеми дослідження ми проаналізували праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених (Д. Майерс, К. Роджерс, П. Сопер та ін.).

Отже, **мета статті** – визначити поняття комунікативної компетентності та структуру комунікативної культури майбутнього вчителя.

Комунікація (лат. *communicatio*) – акт спілкування, зв'язок між двома або більше індивідами, побудований на взаєморозумінні; повідомлення інформації однією особою іншій [3].

Комунікативний – те ж, що і комунікабельний, – схильний, здатний до комунікації, установлення контактів і зв'язків, легко встановлює їх [3].

Термін «комунікація» тлумачать як «шлях повідомлення, спілкування». Поняття «повідомлення» і «комунікація» не роздільні в наукових дослідженнях [3].

«Комунікація» – значно ширше поняття, бо це усвідомлений чи неусвідомлений зв'язок, передача і прийом інформації, її можна спостерігати всюди і завжди.

Прихильники єдності в тлумаченні вищеназваних понять – Л. С. Виготський, І. О. Зимня, І. І. Іванець, О. О. Леонтєв. На їхню думку, комунікація має діалогічний характер. Ця ж особливість притаманна і спілкуванню. Комунікація – «це соціальне явище», «соціальне спілкування» з використанням численних систем зв'язку, визначених людьми, серед яких головними «є людська мова і мовлення» [4].

М. С. Каган поділив терміни «комунікація» і «спілкування»: а) спілкування має практичний і духовний характер, тоді як комунікація – це суто інформаційний процес; б) спілкування – це міжсуб'єктна взаємодія, і структура його діалогічна, тоді як комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта з будь-яким об'єктом [6].

Твердження про те, що комунікація – це інформаційний зв'язок, не діалогічний за структурою, вважаємо суперечним, оскільки інформаційний зв'язок Інтернет можна назвати абсолютно новою технологією, що дозволяє транслювати інформацію в двох напрямках.

Спілкування має багато видів. Ми зосереджуємось на педагогічному спілкуванні [2]. Учені виділяють аспекти педагогічного спілкування: комунікативний, що містить обмін інформацією; інтерактивний, що передбачає організацію взаємодії; перцептивний, що відображає процеси сприйняття і формування образу іншої людини та встановлення взаємодії [2].

Специфіка комунікативного аспекту спілкування полягає в тому, що:

– по-перше, спілкування – це активний обмін інформацією між особами, у ході якого предмет спілкування досягається спільно;

– по-друге, обмін інформацією передбачає психологічний взаємовплив суб'єктів на поведінку партнера з метою зміни;

– по-третє, комунікативний вплив можливий лише тоді, коли суб'єкти володіють єдиною або подібною системою кодування і декодування (тобто говорять однією мовою), коли знаки та закріплені за ними значення відомі всім;

– по-четверте, для спілкування характерні комунікативні бар'єри, що мають соціальний або психологічний характер [1].

Педагогічне спілкування за функціями буває контактне, дистанційне, інформаційне, спонукальне, координаційне.

В основі нашого дослідження зазначено поняття «комунікативної культури», тому варто простежити зв'язок понять «комунікація» і «культура». Комунікативна культура – це позиція особистості, що проявляється в потребі взаємодії з іншими суб'єктами, цілісності та індивідуальності, творчому потенціалі людини і його здатності підтримувати «мажорний характер» (Г. В. Звездунова) комунікації, доброзичливе ставлення до суб'єктів, які є навколо [6].

У нашому дослідженні ми звернули увагу на педагогічний механізм розвитку комунікативної культури (КК) майбутнього фахівця. Культура (лат. *cultura*) – рівень, ступінь розвитку, що досягається в будь-якій галузі знань або діяльності (культура праці, культура мови і т.д.) [3]. Культура – сукупність інтелектуальних, світоглядних, етичних та естетичних досягнень. Головне в культурі – розвиток, збагачення, удосконалення нематеріального життя [3], педагогічна пильність і спостережливність, педагогічний такт, педагогічна уява, товариськість [6].

Ми виділяємо поняття комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Це комплекс знань, мовних і немовних умінь і навичок спілкування, набутих людиною в ході природної соціалізації, навчання і виховання. Безсумнівно, важливу роль при цьому відіграють природні дані й потенціал індивіда [1]. Педагогічна культура – це сутність характеристики особистості майбутнього вчителя. Вона містить такі складові компоненти:

- педагогічну позицію та професійно-особистісні якості;
- високий рівень педагогічних знань і культуру професійного мислення;
- професійно-педагогічні вміння і творчий характер педагогічної діяльності;
- культуру поведінки, спілкування, здатність особистості до саморегуляції [1].

Комунікативна культура – це:

• система цінностей-регуляторів педагогічної діяльності (аксіологічний підхід) [3];

• передумова, мета, спосіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній, її результат і критерій оцінки (діяльнісний підхід) [3];

- концентроване вираження особистості педагога (особистісний підхід) [1].

Спробуємо докладніше охарактеризувати структурні елементи комунікативної культури майбутнього вчителя.

1. Знання комунікативних норм і правил.

Історія педагогіки, демонструючи її залежність від вимог моралі, морально-етичних норм, звичаїв, культурних традицій суспільства та ін. наочно показує зміну системи норм і правил педагогічного спілкування.

Сучасні норми і правила педагогічного спілкування впливають із поняття педагогічного такту. Тут важливі знання основ моралі, уміння бачити моральний сенс у вчинках.

2. Знання індивідуальних особливостей учня.

Компонентом комунікативної культури вчителя є знання індивідуальних особливостей і властивостей учня.

3. Знання вчителем власних комунікативних особливостей.

Уміння бачити себе очима інших, оцінювати об'єктивно свої педагогічні особливості, своєчасно коригувати поведінку і ставлення до тих, хто нас оточує.

У педагогіці і психології виокремлюють поняття «децентрації». Центрація – це проста взаємодія вчителя і учнів, основана на емпатії, безоцінному сприйнятті іншої людини і без конкретності переживань.

Виділяють сім основних центрацій: егоїстична (на інтересах свого «Я»), бюрократична (на інтересах адміністрації), конфліктна (на інтересах колег), авторитетна (на інтересах батьків), пізнавальна (на вимогах засобів навчання і виховання), альтруїстична (на інтересах, потребах учнів), гуманістична (на інтересах і проявах своєї сутності та сутності інших людей) [4].

Таким чином децентрація – це зміщення центру навчально-виховного процесу від особистості вчителя до особистості учня, «концентрація» на його інтересах, життєвих позиціях, поглядах, психологічних особливостях [3]. Проявом усіх цих психологічних здібностей особистості вчителя є такі комунікативні якості, як артистизм, ввічливість, уважність, уміння слухати, поважність, тактовність, терпимість, доброта, що передбачає вміння встановити з учнями доброзичливий психологічний клімат.

4. Уміння володіти комунікативною ситуацією. Компонентом комунікативної культури викладача є вміння володіти будь-якою комунікативною ситуацією, що виникає в процесі взаємодії з учнями.

5. Ставлення до учня як до цінності характеризують відповідними аспектами:

Когнітивний аспект містить: вивчення психічного стану учня, аналіз причинно-наслідкових зв'язків поведінки, неадекватності реакцій, сімейно-побутових умов; уміння учня перебувати в групі, рольовий статус, пошуки найбільш адекватного і комфортного існування серед однолітків.

Емоційний аспект передбачає елементи моральних, світоглядних цінностей учителя.

Поведінковий аспект передбачає ставлення до учня з урахуванням вербальних і невербальних засобів [5].

6. Комунікативний ідеал, що визначає спосіб мислення і діяльність людини. Ідеал має такі аспекти: з погляду наукової логіки – це система уявлень, ідеалізований об'єкт розгляду, уявна конструкція, що служить засобом пізнання в науковій діяльності; практичний ідеал – це конкретний образ ідеалізованого об'єкта в будь-якої особи чи групи осіб, вибудований згідно з життєвим досвідом, смаками і потребами особи [6].

Отже, мистецтво спілкування має велике значення для продуктивності педагогічного працівника. У спілкуванні, як у фокусі, відбивається культурний рівень та інтелект людини. Закономірне підвищення ролі комунікативної культури майбутнього вчителя змушує підсилити увагу до розвитку його комунікативних здібностей і, передусім, уміння встановити контакти з учнями. Перспективним, на наш погляд, є дослідження шляхів удосконалення комунікативної культури майбутніх фахівців.

Література:

1. Знаменская С. В. Педагогические условия формирования коммуникативной культуры студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / С. В. Знаменская. – Ставрополь, 2004. – 170 с.
2. Иванец И. К. Педагогические условия развития речевых коммуникаций старших дошкольников : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. К. Иванец. – Р-н-Д, 1997. – 173 с.
3. Морозов С. М. Словник іншомовних слів / С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наукова думка, 2000. – 683 с.
4. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека : парадигмы, проекции, практики / А. Б. Орлов. – М, 1995. – 142 с.
5. Попова Е. А. Культурологическая направленность профессионально педагогической подготовки студентов : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Е. А. Попова. – Р-н-Д, 1999. – 211 с.
6. Рудь М. Г. Формирование коммуникативной культуры будущего учителя начальных классов в педагогическом колледже : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / М. Г. Рудь. – Р-н-Д, 1999. – 132 с.